

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-93>
УДК 339.9:336:338.49:352:364:332.142.6

ЯЦЕНКО Ольга

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
<https://orcid.org/0000-0003-4399-2217>
yacenkoolgakneu@gmail.com

ДУГІНЕЦЬ Ганна

Державний торговельно-економічний університет
<https://orcid.org/0000-0003-3708-3666>
g.duginets@knu.edu.ua

ПАНЧЕНКО Володимир

Маріупольський державний університет
<https://orcid.org/0000-0002-5578-6210>
panchenkopvg@gmail.com

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОСТІ: У ПОШУКАХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ

Мета статті полягає у дослідженні специфіки фінансування інвестиційних проектів на засадах сталості і циркулярності, запит на які зростатиме в умовах повоєнного відновлення України, яке відбуватиметься із врахуванням євроінтеграційних імперативів міжнародної економічної політики України. Доведено, що «сталість» є своєрідною рамковою концепцією, яка водночас накладає обмеження і створює можливості для залучення капіталу. В умовах повоєнної відбудови України перспективним стає нарощення в портфелі інвестиційних проектів тих із них, що орієнтовані на впровадження циркулярних бізнес-моделей, які слугують інструментом реалізації зеленого і циркулярного переходів. Ревізія ланцюгів вартості і поставок із врахуванням «домінанти циркулярності» є імперативом «зеленого» євроінтеграційного курсу. Циркулярна бізнес-модель є інноваційною за своєю природою, відтак інноваційний розвиток і циркулярний перехід солідаризуються. Залучення інвестицій в реалізацію проектів із управління відходами сприятиме циркулярному і зеленому переходу України.

Трансформаційні процеси, що відбуваються у фінансовій сфері під впливом екологізації фінансової політики не лише компаній, але й Центробанків провідних країн світу, засвідчують, що ігнорування чинника сталості й недотримання ESG-критеріїв позначатиметься на кредитних рейтингах установ зокрема і на репутаційних позиціях загалом. «Зелені» фактори дедалі агресивніше визначають спроможність малих і середніх підприємств (МСП) претендувати на грантову підтримку фінансового забезпечення циркулярних і сталих проектів. Циркулярний, зелений і енергетичний переходи в умовах сталого розвитку виступатимуть універсальним інструментом досягнення багатьох Цілей сталого розвитку (ЦСР), що уможливить залучення фінансових ресурсів із спеціальних фондів, що опікуються розв'язанням глобальних проблем розвитку. Європейський Союз (ЄС), прийнявши амбітні цілі досягнення кліматичної нейтральності, послуговується Європейською зеленою угодою, яка разом із Таксономіями зелених фінансів здатна докорінним чином модифікувати інвестиційний і фінансовий ландшафт, що має бути враховано при виборі інвестиційних проектів в рамках програм повоєнного відновлення.

Ключові слова: трансформація, модернізація, сталість, сталий розвиток, циркулярна економіка, циркулярна бізнес-модель, циркулярний перехід, проект, економічний розвиток, децентралізація, громади, відновлення, стратегічне планування, інвестиції, малі і середні підприємства, фінансові інструменти, фінансова підтримка, фінансове забезпечення, ЄС, ESG, ЦСР, Європейська зелена угода, кліматична нейтральність, корпоративна соціальна відповідальність

YATSENKO Olha

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DUGINETS Ganna

State university of trade and economics

PANCHENKO Volodymyr

Mariupol State University

EUROPEAN INTEGRATION IMPERATIVES OF UKRAINE'S POST-WAR RECONSTRUCTION ON THE BASIS OF SUSTAINABILITY: IN SEARCH OF SOURCES OF FINANCING

The purpose of the article is to study the specifics of financing investment projects on the principles of sustainability and circularity, the demand for which will grow in the conditions of post-war reconstruction of Ukraine, which will take place taking into account the European integration imperatives of the international economic policy of Ukraine. It is proven that "sustainability" is a kind of framework concept that simultaneously imposes restrictions and creates opportunities for attracting capital. In the conditions of post-war reconstruction of Ukraine, it becomes promising to increase in the portfolio of investment projects those that are oriented towards the implementation of circular business models that serve as a tool for implementing green and circular transitions. Revision of value and supply chains taking into account the "dominant of circularity" is an imperative of the "green" European integration course. The circular economic model is an innovative platform and ensures sustainable development by moving from a linear model based on consumption and recycling to one in which the service life of products is maximized, natural resources are reused, and materials and waste are minimized. Currently, three distinct cycles of circularity are distinguished, which are gradually becoming wider: closing resource cycles, which is determined by the relatively traditional economic system; slowing down resource cycles and material flows through the continuation and intensification of the use of products to preserve their value and

cost over time; narrowing resource cycles through more efficient use of materials, resources and products of the linear system.

The transformation processes taking place in the financial sector under the influence of the greening of financial policies not only of companies, but also of the Central Banks of the leading countries of the world, show that ignoring the sustainability factor and non-compliance with ESG criteria will affect the credit ratings of institutions in particular and reputational positions in general. "Green" factors increasingly aggressively determine the ability of small and medium-sized enterprises (SMEs) to apply for grant support for financial provision of circular and sustainable projects. Circular, green and energy transitions in the context of sustainable development will act as a universal tool for achieving many Sustainable Development Goals (SDGs), which will make it possible to attract financial resources from special funds that deal with solving global development problems. Europe strives to become the world's first climate-neutral continent by 2050. The EU must transform into a fair and prosperous society with a modern and competitive economy. This highlights the need for a holistic and cross-sectoral approach, in which all relevant policy areas contribute to achieving the ultimate climate-related goal. The implementation of environmental initiatives at the global, regional, inter-country and macro-, meso-, micro-levels is facilitated by political initiatives of actors at the global, regional and national levels. Therefore, The European Union (EU), having adopted ambitious goals of achieving climate neutrality, uses the European Green Deal, which is fundamentally capable of modifying the investment and financial landscape, which should be taken into account when selecting investment projects within the framework of post-war reconstruction programs.

In the process of post-war reconstruction of regions, the challenges of solving the problems of energy security, resource security, water resources management will be on the agenda. Ukraine during the post-war development has all the prerequisites for acquiring the status of a green and circular center of Europe. In the context of decentralization, the coordination of relevant initiatives becomes significantly more complicated: on the one hand, the liberalization of the institutional space provides a lot of flexibility to municipalities and communities, on the other hand, post-war socio-economic development creates a demand for strategic planning of Ukraine's place in the international division of labor, and therefore - strategizing its industrial development on the basis of sustainability. Under these conditions, the European Green Deal can become a kind of strategic framework that will clearly define the standards for greening business principles. It is fully foreseen that attracting financing from EU funds will involve increasing requirements for corporate social responsibility of enterprises.

Key words: transformation, modernization, sustainability, sustainable development, circular economy, circular business model, circular transition, project, economic development, decentralization, communities, recovery, strategic planning, investments, small and medium-sized enterprises, financial instruments, financial support, financial security, EU, ESG, SDGs, European Green Deal, climate neutrality, corporate social responsibility

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Європейський Союз (ЄС) є найбільшим торговим партнером України, який становить 56% її товарообігу у 2023 р., а Україна, в свою чергу, є 16-м для ЄС забезпечуючи при цьому лише 1,2% від загального обсягу торгівлі товарами у звітному періоді. Загальний товарообіг між ЄС та Україною досяг 61,9 мільярда євро у 2023 р, що свідчить про подвоєння обсягів торгівлі товарами з моменту набуття чинності Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі у 2016 р. Імпорт ЄС з України склав 22,8 мільярда євро в 2023 р. Основними статтями експорту України до ЄС за вартістю є зернові (21,9%), тваринні або рослинні жири та олії (9,2%), руди, шлаки та золи (8,3%), олійні насіння (8,2%) та залізо та сталь (7,9%). У 2023 р. Україна залишалася третім за величиною джерелом агропродовольчого імпорту до ЄС за вартістю [1]. Експорт ЄС до України становив 39,1 мільярда євро в 2023 р., основними статтями експорту є мінеральні домішки вичерпного палива, палива мінеральні та мінеральні олії (16,6%), автомобілі (9,9%), машини (9,1%), електричне обладнання (8,9%) та озброєння і боєприпаси (4,3%) [1]. Торговельна інтеграція є універсальним інструментом оптимізації співпраці між країнами та реалізації спільних національних зовнішньоторговельних інтересів [2-4]. Створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі (ДСФТА / ПВЗВТ) стало фундаментом для поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, а нині повоєнного відновлення держави на засадах сталості. В цьому контексті варто згадати, що у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя Російською Федерацією у 2014 р., рішення Російської Федерації визнати неконтрольовані урядом райони Донецької та Луганської областей незалежними утвореннями в лютому 2022 р. (згодом це стосувалося і Херсона та Запорізької областей), а також на невідповідне і безпрецедентне широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну в 2022 р., ЄС запровадив ряд торговельних обмежувальних заходів [1]. ЄС надав Україні повну торговельну лібералізацію, призупинивши імпорتنі мита, квоти та заходи з торговельного захисту для імпорту з України на тимчасовій основі. Це відомо як Регламент про автономні торгові заходи (АТМ). Ці заходи вперше набрали чинності 4 червня 2022 р. і були продовжені на наступні 2023 та 2024 роки відповідно. Поточні заходи залишаться в силі до 5 червня 2025 р. Завдяки цим заходам ЄС значно підтримує економіку України, допомагаючи полегшити складну ситуацію, з якою стикаються українські виробники та експортери. Регламент про автономні торгові заходи містить аварійний механізм, який активується, якщо імпорт певних товарів перевищує середні показники імпорту між 1 липня 2021 р. та 31 грудня 2024 р.

Одним з першочергових і пріоритетних секторів є фінансовий сектор, який за своєю природою є інноваційним і орієнтованим на врахування мегатрендів, коли мова заходить про довгострокове фінансування проектів. «Сталість» є своєрідною рамковою концепцією, яка водночас накладає обмеження і створює можливості для залучення капіталу. В умовах повоєнної відбудови України перспективним стає нарощення в портфелі інвестиційних проєктів тих із них, що орієнтовані на впровадження циркулярних бізнес-моделей. Трансформаційні процеси, що відбуваються у фінансовій сфері під впливом екологізації фінансової політики не лише компаній, але й Центробанків провідних країн світу, засвідчують: вартість фінансових активів (ресурсів) залежить не лише від доходів (грошових потоків) у майбутньому, але й від

репутаційних надбань або втрат, пов'язаних із діяльністю компаній в категоріях ESG-стандартів. «Зелені» фактори дедалі агресивніше визначають спроможність малих і середніх підприємств (МСП) претендувати на грантову підтримку фінансового забезпечення циркулярних і сталих проєктів. В принципі, вплив циркулярного переходу в умовах сталого розвитку складно переоцінити: по суті, він виступає універсальним інструментом досягнення багатьох Цілей сталого розвитку (ЦСР). Європейський Союз, прийнявши амбітні цілі досягнення кліматичної нейтральності, послуговується Європейською зеленою угодою, яка докорінним чином здатна модифікувати інвестиційний і фінансовий ландшафт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Планування і реалізація повоєнного відновлення передбачає використання інструментів стратегічного форсайту, адже «відновлення» не передбачатиме «реконструкцію», а відбуватиметься із врахуванням новітніх імперативів міжнародного економічного розвитку. Це слід з аналізу фундаментальних праць із форсайтингу в авторстві Ф. Берхаута, Дж. Гертіна [6], Д. Бола, Х. Тейлор, Б. Мейпса, Дж. Моєра, К. Нараян, К. Васіфа [7], А. Андерсена і П. Андерсен [8], Т. Сіарлі, А. Коуда, І. Рафолса [8], і дослідницьких колективів на чолі з А. Гавасом [10; 11]. Європейська Комісія формує інституційні дороговкази, які легітимізують імперативізацію зеленого зростання і сталого розвитку [12-16, 32] при стратегуванні майбутнього ЄС. Прогнозування майбутнього міжнародного розвитку з позицій глобального співіснування в умовах загострення глобальних проблем опинилось в дослідницькому ракурсі наукових шкіл провідних університетів України [16-30]. О. Будько, Б. Галатов [28], Д. Букреева Д., К. Денисенко [29], Г. Головач [30], Н. Павліха, О. Корнелюк, І. Цимбалюк [31] у фокус власних наукових розвідок поставили проблеми соціальної відповідальності, корпоративної відповідальності, дотримання при проєктуванні циркулярних бізнес-моделей ESG-критеріїв.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні специфіки фінансування інвестиційних проєктів на засадах сталості і циркулярності, запит на які зростатиме в умовах повоєнного відновлення України, яке відбуватиметься із врахуванням євроінтеграційних імперативів міжнародної економічної політики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

При створенні рамкової моделі сталого відновлення країнам надається не панацея, план чи контрольний список дій, а скоріше відправна точка та цілісна структура для розгляду того, що необхідно зробити здебільшого та якими фундаментальними питаннями потрібно зайнятися. Підхід до відновлення, побудований на моделі SCOPE, є більш стратегічним та макрорівневим і передбачає створення чи фактичне забезпечення цілісного та системного процесу планування, який встановлює основи, пріоритети та довгострокове бачення та стабільність для всіх численних місцевих та міжнародних стейкхолдерів, залучених до процесу прийняття рішень (рис. 1).

Незалежно від обставин та умов, що склалися у постконфліктному відновленні у різних країнах, жоден фактор (сфера) не повинен виключати інший. Виключення одного «стовпа» з пріоритизацією іншого призведе лише до невдалої реконструкції у довгостроковій (і навіть у короткостроковій) перспективі. Досвід свідчить, що одразу після військових конфліктів (або в деяких випадках стихійних лих) пріоритетними стають життєво важливі питання (термінове житло, інфраструктурні послуги), але у спільній комплексній реконструкції неможливо ігнорувати жоден із семи стовпів. Наприклад, відсутність (і відставання) соціальної реабілітації мало катастрофічні довгострокові наслідки для населення Боснії та Герцеговини. Те саме можна сказати і про політичні та економічні аспекти. Експерти наголошували на важливості сприяння у короткостроковому періоді (аварійна стабілізація) відновленню різних форм неформальної зайнятості для запобігання відтоку робочої сили, а в середньостроковому періоді (трансформація та відродження) – проєктів розвитку з ініціативи співтовариства (або CDD). На одному полюсі у спектрі видів неформальної зайнятості знаходяться висококваліфіковані послуги, які надаються в індивідуальному порядку професіоналами (наприклад, лікарями, викладачами, адвокатами). На іншому – малопродуктивна діяльність, спрямована на забезпечення умов простого виживання сімей (як, наприклад, виробництво продуктів у домашньому господарстві для подальшого продажу на ринку). Ще один додатковий сегмент – це мале підприємництво. Воно може мати індивідуальний і некорпорований характер (тобто не бути оформленим у вигляді фірми) і тому залишається поза звітністю формального сектора, проте є основою, довкола якої будується структура післявоєнної реконструкції.

Проєкти розвитку з ініціативи спільноти (CDD, Community-Driven Development) в даний час є основним компонентом допомоги Світового банку багатьом країнам, що розвиваються. Незважаючи на те, що такі проєкти сильно відрізняються за розміром та формою, вони спрямовані на те, щоб громади мали суттєвий контроль над прийняттям рішень про те, як слід використовувати проєктні кошти. Ініційовані проєктом процеси участі можуть мати ширший «побічний» вплив, створюючи місцеві інститути та лідерство, зміцнюючи громадянський потенціал, покращуючи соціальні відносини та зміцнюючи легітимність держави. Проєкти CDD дедалі частіше використовуються в районах, вражених локальними чи

насиленішими конфліктами, а також у постконфліктних районах, де стабільності та соціальної згуртованості, необхідних для розвитку, часто не вистачає. Результатом може стати порочне коло поневірянь та незахищеності, з якого важко вибратися. Займатися розробкою нових проєктів за таких умов надзвичайно складно. Ефективні проєкти CDD можуть швидко розподіляти ресурси серед муніципалітетів.

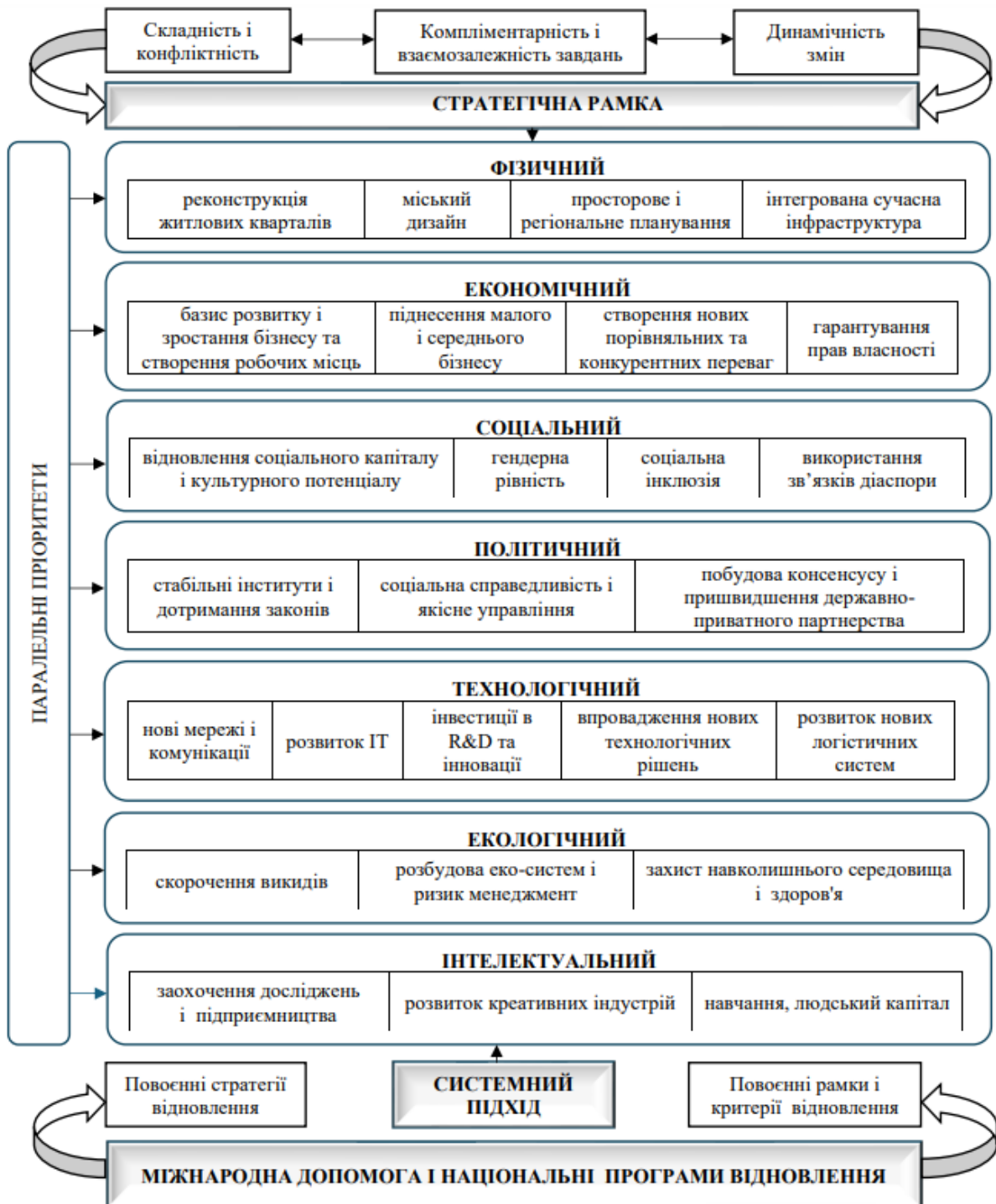

Рис.1. Міжнародна допомога і національні програми відновлення

Джерело: укладено авторами

Кінцева мета полягає в тому, щоб сприяти сталому розвитку таким чином, щоб він міг прискорити відродження громад на справедливій та стабільній основі.

Рамкові завдання організовані навколо чотирьох окремих проблемних областей чи «стовпів» реконструкції:

- Безпека зачіпає всі аспекти громадської безпеки, зокрема створення безпечного та надійного середовища та розвитку законних та стабільних інституцій безпеки.

- Справедливість і примирення враховують потребу у неупередженій та підзвітній правовій системі та боротьбі з минулими зловживаннями; зокрема, створення ефективних правоохоронних органів, відкритої судової системи, гуманних систем виконання покарань, а також формальних та неформальних механізмів вирішення конфліктів, що виникають унаслідок війни.

- Соціально-економічний добробут спрямований на задоволення основних соціальних та економічних потреб; зокрема надання надзвичайної допомоги, відновлення основних послуг для населення, створення основи для життєздатної економіки та ініціювання інклюзивної програми сталого розвитку.

- Управління та участь враховують потребу у легітимних, ефективних політичних та адміністративних інститутах та процесах участі; зокрема, забезпечення активної та відкритої участі громадянського суспільства у формуванні уряду та його політики.

Ця концептуальна основа визначає категорії ключових питань, що підлягають розгляду, та не пропонує послідовності або порядку їх розгляду. Категорії досить всеосяжні, щоб охопити всі важливі причинно-наслідкові зв'язки, змінні та зв'язки в системі, але в той же час їх досить мало, щоб з ними можна було легко розібратися. SCOPE (Стійкі співтовариства в постконфліктному середовищі) пропонує не те, як щось має бути зроблено чи хтось це повинен робити, а скоріше те, що поставлено на карту і що необхідно зробити. По суті, ця структура післяконфліктного відновлення може дозволити або допомогти нам виділити вирішальні фактори та проілюструвати можливі відносини та зв'язки між факторами, які мають найбільше значення для ефективності всієї системи.

Ми виокремлюємо кілька способів, в який інвестори можуть фактично сприяти розвитку циркулярної економіки в Україні повоєнної відбудови:

- по-перше, шляхом сприяння компаніям у переході до економіки замкнутого циклу, надавши відповідні фінансові ресурси та юридичну підтримку;

- по-друге, шляхом перегляду своїх власних бізнес-моделей та системи оцінки ризиків з метою балансування лінійних та циркулярних ризиків та стимулювання циркулярного проєктування, виробництва та споживання.

Компанії, що запроваджують циркулярні бізнес-моделі, заслуговують на покращення умов доступу до джерел фінансового забезпечення, адже разом вони здійснюють істотний внесок у вирішення проблеми дефіцитності ресурсів. Використовуючи ощадливо ресурси, МСП в перспективі здатні зменшити волатильність цін на сировинні товари та зменшити енергетичний і екологічний слід виробництва. Крім того, такі циркулярні проєкти зменшують ризик екзогенного впливу, а відтак — залежність переставє набувати конотацій «вразливості». Такі МСП залишаються чутливими до поставок сировини, але постійно підвищують циркулярну складову своїх ланцюгів поставок. Багато енергоємних компаній вже зараз при інвестуванні включають у свої розрахунки ціну на викиди CO₂, яка у багато разів перевищує нині діючу, що ґрунтується на очікуванні того, що така ціна буде встановлена у найближчому майбутньому.

Водночас циркулярні моделі мають іншу структуру доходів, де грошові потоки розподіляються у більш довгостроковому періоді, що збільшує термін окупності інвестицій і, отже, збільшує потребу в оборотному капіталі. У результаті прибуток у короткостроковій перспективі знижується, а вартість та характер застави також часто різняться. Через це компанії, змушені ще «на старті» обирати модель «бізнес як завжди». Враховуючи масштабність українських проєктів відновлення, короткострокова орієнтованість діяльності фінансового сектора має бути приборкана регуляторними інструментами, що детермінують функціонування цілих галузей.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Україна часів повоєнного розвитку має всі передумови для набуття статусу зеленого та циркулярного центру Європи. У процесі повоєнного відновлення регіонів, на порядку денному поставатимуть виклики розв'язання проблем енергозабезпеченості, ресурсозабезпеченості, управління водними ресурсами тощо. В умовах децентралізації координація відповідних ініціатив значно ускладнюється: з одного боку, лібералізація інституційного простору надає чималі гнучкості муніципалітетам та громадам, з іншого боку, повоєнний соціально-економічний розвиток формує запит на стратегічне планування місця України в міжнародному поділі праці, а відтак — стратегування її індустріального розвитку на засадах сталості. За цих умов Європейський зелений курс здатен постати своєрідною стратегічною рамкою, яка чітко визначить стандарти озеленення принципів господарювання. Цілком передбачувано, що залучення фінансування із фондів ЄС передбачатиме підвищення вимог до корпоративної соціальної відповідальності підприємств. Приймаючи більш цілісний підхід інвестування у розвиток циркулярної і зеленої економіки з урахуванням європейських імперативів енергозбереження, можна досягти подальших успіхів у скороченні попиту на енергію, підвищенні ефективності матеріалів і, наприклад, у разі адаптації циркулярних сільськогосподарських практик впливати на зменшення викидів вуглецю, одночасно сприяючи скороченню втрат біорізноманіття та забруднення. Інвестиції в циклічні економічні практики (зокрема розвиток ланцюжків створення вартості для стійких продуктів) також сприяють досягненню соціальних цілей, з одного боку, усуваючи найбільш шкідливі наслідки забруднення

для здоров'я людини, які зазвичай несуть найбільш уразливі групи, а з іншого боку, створюючи можливості для нових зелених робочих місць у таких секторах, як продовольство та будівництво, а також цифровізація та інновації в галузі матеріалів. Зростання попиту на циркулярні (особливо менш забруднюючі) товари та послуги відкриває нові ринкові ніші та бізнес-можливості, сприяючи впровадженню інноваційних рішень.

Література

1. EU trade relations with Ukraine. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en
2. Yatsenko, O., Nitsenko, V., Karasova, N., James, H.S.Jr., & Parcell, J.L. (2017). Realization of the potential of the Ukraine–EU free trade area in agriculture. *Journal of International Studies*, 10(2), 258–277. doi:10.14254/2071-8330.2017/10-2/18 с. 258-2777. doi:10.14254/2071-8330.2017/10-2/18. URL: http://www.jojs.eu/files/18_387_Yatsenko%20et%20al.pdf
3. Baležentis A., Yatsenko O. (2018) Trade Integration Asymmetries of Ukraine and the EU. *The Journal of International Economic Policy*. 2018. № 1(28). С. 33-63. URL: http://iejjournal.com/journals_eng/28/2018_2_Basententius_Yatsenko.pdf
4. Yatsenko O., Meyers W., Iatsenko O., Biletska I. (2018). Modeling of development processes of bilateral trade and economic integration between countries. *Economic Annals-XXI*. June 11, Volume 168, Issue 11-12, Pages: 18-23., 2018. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-04>. URL: <https://ea21journal.world/index.php/ea-v168-04/>
5. Osaulenko O., Yatsenko O., Reznikova N., Rusak D., Nitsenko V. (2020). The productive capacity of countries through the prism of sustainable development goals: challenges to international economic security and to competitiveness. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol 2, No 33. P. 492-499. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207214> / URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3011>
6. Berkhout F., Hertin J. *Foresight Futures Scenarios: Developing and Applying a Participative Strategic Planning Tool*. Greener Management International. 2002. Vol. 37. P. 37-52.
7. Understanding and Forecasting Geopolitical Risk and Benefits / D. K. Bohl, T. L. Hanna, B. R. Mapes et. al. 2017. URL: <https://korbel.du.edu/sites/default/files/2022-02/GeoPolRiskRefReport2017.pdf>
8. Andersen A.D., Andersen P.D. *Innovation system foresight. Technological Forecasting and Social Change*. 2014. Vol. 88. P. 276–286.
9. Ciarli T., Coad A., Raffols I. *Quantitative analysis of technology futures. Part I: technique, context and organizations*. 2013. URL: https://media.nesta.org.uk/documents/quantitative_analysis_of_technology_futures_part_1_techniques_contexts_and_organizations.pdf
10. Havas A., Schartinger D., Weber M. *The impact of foresight on innovation policy making: recent experiences and future perspectives*. *Research Evaluation*. 2010. Vol. 19 (2). P. 91-104.
11. Havas A., Weber K.M. *The 'fit' between forward-looking activities and the innovation policy governance sub-system: A framework to explore potential impacts*. *Technological Forecasting and Social Change*. 2017. Vol. 115. P. 327-337.
12. EU. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL 2021 Strategic Foresight Report The EU's capacity and freedom to act. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2021%3A750%3AFIN>
13. European Commission. *Investing in a climate-neutral and circular economy*. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_40 (дата звернення: 11.06.2024)
14. European Commission. *Making Europe's businesses future-ready: A new Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe*. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416
15. European Commission. *Minimum requirements for water reuse* // EUR-Lex. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/minimum-requirements-for-water-reuse.html> (дата звернення: 10.05.2024)
16. European Commission. *Renewed sustainable finance strategy and implementation of the action plan on financing sustainable growth*. 2018. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/renewed-sustainable-finance-strategy-and-implementation-action-plan-financing-sustainable-growth_en (дата звернення: 12.06.2024)
17. Яценко О.М., Швиданенко О.А., Швиданенко Г.О. Циркулярна економіка як основа забезпечення сталого розвитку країни в контексті євроінтеграції. *Економіка і регіон*. 2022. № 4(87). С. 150–167. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\)](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87))
18. Яценко О., Панченко В., Івашенко О. (2024). Кліматичні обмеження економічного зростання як виклики фінансування міжнародних інвестиційних проектів у сфері циркулярної економіки. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 332(4), 82-89. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-11>

19. Панченко В.Г. Замкнутый цикл інновацій як інструмент інноваційного неопротекціонізму в політиці стимулювання економічної модернізації: виклики створенню інноваційної екосистеми. Ефективна економіка. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6144>
20. Панченко В., Резнікова Н., Іващенко О. Стратегічний форсайт як інструмент протидії сучасним глобальним викликам економічній безпеці і нерівності: досвід ЄС для України у сприянні стійкості та сталості. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки. 2023. № 4(320). С. 31–39.
21. Грод М., Резнікова Н. Фінансові та інвестиційні інструменти сприяння циркулярній економіці: сталий розвиток і кліматична нейтральність як тригери озеленення міжнародних ринків капіталу. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки. 2023. № 3 (318). С. 249–259.
22. Резнікова Н. В. Глобальні проблеми у фокусі нормативної сили ЄС: виклики для координації понять та оцінки існуючих і потенційних загроз. Журнал європейського і порівняльного права. 2020. Вип. 12 / 1-2. С. 35-40.
23. Reznikova N., Ivashchenko O., Rubtsova M. Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. Економіка та держава. 2020. № 7. С. 24-31.
24. Резнікова Н.В. Стратегічний форсайт як інструмент підвищення стійкості ЄС. 2022. URL: https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/5069/mod_book/chapter/991/AAResilienceConfProceedings25_26Nov2021Part1.pdf
25. Резнікова Н., Панченко В. Репортажі із цивілізаційних фронтів. На передовій міжнародної економічної політики. Київ: Аграр Медіа Груп, 2023. 234 с.
26. Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Поляризація й нерівномірність економічного розвитку як домінуюча ознака сучасного етапу глобалізації. Інвестиції: практика та досвід. 2016. №4. С. 7-12.
27. Tananaiko, T.; Yatsenko, O.; Osypova, O.; Nitsenko, V.; Balezentis, T.; Streimikiene, D. Economic rationale for manifestations of asymmetry in the global trading system. Sustainability 2023, 15, 5316. <https://doi.org/10.3390/su15065316>; URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/6/5316>
28. Будицький О.В., Галатов Б.М. Особливості нормативно-правового регулювання корпоративної соціальної відповідальності підприємств. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020. № 17. С. 100–104. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-15>
29. Букреєва Д.С., Денисенко К.В. Соціальна відповідальність бізнесу як основа забезпечення ділової активності підприємств: євроінтеграційний аспект. Економіка та суспільство. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-52>
30. Головчак Г. Оцінка ефективності ESG-звітності як інструменту прозорості бізнесу в умовах глобалізації. Економіка та суспільство. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-28>
31. Павліха Н.В., Корнелюк О.А., Цимбалюк І.О. Методології проєктного менеджменту для циркулярних бізнес-моделей: переваги та можливості. Інтелект XXI. 2023. № 3. С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-3.11>
32. 15th Trade Policy Review of the European Union. Trade Policy Review Body. 2023. 198 p. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s442_e.pdf
33. Яценко О. М. Циркулярна економіка як незворотній глобальний мегатренд та драйвер сталого розвитку України. Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». 2022. № № 11-12. С. 131-143. DOI:10.32680/2409-9260-2022-11-12-300-301-131-143. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/300-301/pdf/131-143.pdf>

References

1. EU trade relations with Ukraine. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en
2. Yatsenko, O., Nitsenko, V., Karasova, N., James, H.S.Jr., & Parcell, J.L. (2017). Realization of the potential of the Ukraine–EU free trade area in agriculture. Journal of International Studies, 10(2), 258-277. doi:10.14254/2071-8330.2017/10-2/18. URL: http://www.jois.eu/files/18_387_Yatsenko%20et%20al.pdf
3. Balezentis A., Yatsenko O. (2018) Trade Integration Asymmetries of Ukraine and the EU. The Journal of International Economic Policy. 2018. № 1(28). С. 33-63. URL: http://iepjournals.com/journals_eng/28/2018_2_Basententius_Yatsenko.pdf
4. Yatsenko O., Meyers W., Iatsenko O., Biletska I. (2018). Modeling of development processes of bilateral trade and economic integration between countries. Economic Annals-XXI. June 11, Volume 168, Issue 11-12, Pages: 18-23., 2018. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-04>. URL: <https://ea21journal.world/index.php/ea-v168-04/>
5. Osaulenko O., Yatsenko O., Reznikova N., Rusak D., Nitsenko V. (2020). The productive capacity of countries through the prism of sustainable development goals: challenges to international economic security and to competitiveness. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2020. Vol 2, No 33. P. 492-499. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptv.v2i33.207214> / URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3011>
6. Berkhout, F., Hertin, J. (2022). Foresight Futures Scenarios: Developing and Applying a Participative Strategic Planning Tool. Greener Management International. 2002. Vol. 37. P. 37-52.
7. Bohl, D. K., Hanna, T. L., Mapes, B. R. et. al. (2017). Understanding and Forecasting Geopolitical Risk and Benefits. URL: <https://korbel.du.edu/sites/default/files/2022-02/GeoPolRiskRefReport2017.pdf>

8. Andersen, A.D., Andersen, P.D. (2014). Innovation system foresight. *Technological Forecasting and Social Change*. Vol. 88. P. 276–286.
9. Ciarli, T., Coad, A., Raffols, I. (2013). Quantitative analysis of technology futures. Part I: technique, context and organizations. URL: https://media.nesta.org.uk/documents/quantitative_analysis_of_technology_futures_part_1_techniques_contexts_and_organizations.pdf
10. Havas, A., Scharfing, D., Weber, M. (2010). The impact of foresight on innovation policy making: recent experiences and future perspectives. *Research Evaluation*. Vol. 19 (2). P. 91-104.
11. Havas, A., Weber, K.M. (2017). The ‘fit’ between forward-looking activities and the innovation policy governance sub-system: A framework to explore potential impacts. *Technological Forecasting and Social Change*. Vol. 115. P. 327-337.
12. EU. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL 2021 Strategic Foresight Report The EU’s capacity and freedom to act. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2021%3A750%3AFIN>
13. European Commission. Investing in a climate-neutral and circular economy. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_40 (дата звернення: 11.06.2024)
14. European Commission. Making Europe’s businesses future-ready: A new Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416
15. European Commission. Minimum requirements for water reuse // EUR-Lex. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/minimum-requirements-for-water-reuse.html> (дата звернення: 10.05.2024)
16. European Commission. Renewed sustainable finance strategy and implementation of the action plan on financing sustainable growth. 2018. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/renewed-sustainable-finance-strategy-and-implementation-action-plan-financing-sustainable-growth_en (дата звернення: 12.06.2024)
17. Yatsenko, O. M., Shvydanenko, O. A., & Shvydanenko, H. O. (2022). Tsiurkuliarna ekonomika yak osnova zabezpechennia staloho rozvytku krainy v konteksti yevrointehratsii [Circular economy as a basis for ensuring sustainable development in the context of European integration]. *Ekonomika i rehion*, (4), 150–167. [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\)](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87))
18. Yatsenko O., Panchenko V., Ivashchenko O. (2024). Klimatychni обмеzhennia ekonomichnoho zrostantia yak vyklyky finansuvannia mizhnarodnykh investytsiinykh proektiv u sferi tsyrkuliarnoi ekonomiky [Climatic limitations of economic growth as challenges of financing international investment projects in the sphere of circular economy] *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 332(4), 82-89. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-11>
19. Panchenko, V. (2017). The closed loop of innovations as an instrument for innovation protectionism in the policy stimulating economic modernization: challenges to the creation of an innovative eco-system. *Efektivna ekonomika*. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6144>
20. Panchenko, V., Reznikova, N., Ivashchenko, O. (2023). Strategic foresight as a tool for countering modern global challenges to economic security and inequality: EU experience for Ukraine in promoting resilience and sustainability. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. № 4 (320). S. 31-39.
21. Grod, M. and Reznikova, N. (2023), “Financial and investment tools for promoting the circular economy: sustainable development and climate neutrality as triggers for the greening of international capital markets”, *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol. 3, pp. 249-259.
22. Reznikova, N. (2020). Global problems in the focus of EU regulatory force: challenges for coordination of concepts and assessment of existing and potential threats. *Journal of European and Comparative Law*. Vol. 12 (1/2). S. 35-40.
23. Reznikova, N., Ivashchenko, O., Rubtsova M. (2020). Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. *Ekonomika ta derzhava*. № 7. S. 24-31.
24. Reznikova, N. (2022). Strategic Foresight as a Tool for Enhancing EU Resilience (Case Study for Ukraine). URL: https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/5069/mod_book/chapter/991/AAResilienceConfProceedings25_26Nov2021Part1.pdf
25. Reznikova, N., Panchenko V. (2023). Reportazhi iz tsyvilizatsiinykh frontiv. Na peredovii mizhnarodnoi ekonomichnoi polityky [Reports from civilizational fronts. At the forefront of international economic policy]. *Ahrar Media Hrup*, Kyiv.
26. Reznikova, N., Ivashchenko, O. (2016). Polarization and variance of economic development: a dominant feature in the current phase of globalization. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. №4. S. 7-12.
27. Tananaiko, T.; Yatsenko, O.; Osypova, O.; Nitsenko, V.; Balezentis, T.; Streimikiene, D. (2023). Economic rationale for manifestations of asymmetry in the global trading system. *Sustainability* 2023, 15, 5316. <https://doi.org/10.3390/su15065316>; URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/6/5316>
28. Budko, O. V., & Halatov, B. M. (2020). Osoblyvosti normatyvno-pravovoho rehuliuвання korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti pidpriemstv [Features of regulatory and legal regulation of corporate social responsibility of enterprises]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, (17), 100–104. <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-15>
29. Bukreeva, D. S., & Denysenko, K. V. (2022). Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak osnova zabezpechennia dilovoi aktyvnosti pidpriemstv: yevrointehratsiinyi aspekt [Corporate social responsibility as a basis for business activity of enterprises: The European integration aspect]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-52>
30. Holovchak, H. (2024). Otsinka efektyvnosti ESG-zvitnosti yak instrumentu prozorosti biznesu v umovakh hlobalizatsii [Assessment of ESG reporting effectiveness as a business transparency tool in globalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-28>
31. Pavlikha, N. V., Korneliuk, O. A., & Tsybaliuk, I. O. (2023). Metodolohii proiektnoho menezhmentu dlia tsyrkuliarnykh biznes-modelei: perevahy ta mozhyvosti [Project management methodologies for circular business models: Benefits and opportunities]. *Intellekt XXI*, (3), 74–80. <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-3.11>
32. 15th Trade Policy Review of the European Union. *Trade Policy Review Body*. 2023. 198 p. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s442_e.pdf
33. Yatsenko O. (2022). Tsyurkuliarna ekonomika yak nezvorotnii hlobalnyi mehatrend ta draiver staloho rozvytku Ukrainy. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*. № № 11-12. C. 131-143. DOI:10.32680/2409-9260-2022-11-12-300-301-131-143. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/300-301/pdf/131-143.pdf>